

İletişim ve Yabancı Dil Amaçlı Çeviri Eğitimi

Gülnihal GÜLMEZ*

ABSTRACT

This paper focuses on teaching translation in foreign language classes. It criticizes the teaching of translation as transcoding, and proposes an alternative approach. Within this approach, it is argued that the methods used in language teaching (communicative-functional and structural) should be considered in their original contexts, existing translation of those texts should be analysed focusing on the similarities between the two languages.

Bir metni çevirmek, tek yönlü de olsa, bir iletişim edimi gerçekleştirmek- tir: Metnin bir üreticisi ve metnin bildirisinin yöneldiği alıcı ya da alıcılar vardır ve elbette bildirinin aktarılmasını olanaklı kılan da, aracı konumundaki çevir- mendir. Bu iletişim ediminde, hem metni yorumlayan hem de aynı anlamı başka bir anlatımla söyleyen kişi olarak çevirmen anahtar konumunda olsa gerek.

Dil bilimleri, bildiriye sanki elden ele geçebilecek ve iletişim süreci boyun- ca değişikliğe uğramayacak, hemen hemen maddesel bir içerikmiş gibi düşünen şematik bir iletişim modelini çoktan geçersiz kıldılar. İletişimin çizgisel bir şemayla açıklanamayacağını söyleyerek; toplumsal, ideolojik, kültürel açıdan anlam dolu özneyi iletişim olgusunun merkezine yerleştirdiler. Çeviri eğitiminde uygulanan kuramlar açısından da, gelişme pek farklı değil. Çevirinin gerektirdiği dillere ve bu dillerin özelliklerine fazlasıyla ağırlık veren kuramlardan farklı bi-

* Doç. Dr.; Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi.

çimde, "çeviren özne" olarak çevirmenin yorumlama sürecine dikkat çekiliyor. Yabancı dil öğretimi de, en azından son yüzyıl boyunca, öğrenciye dili iletişim işleviyle kullanma yeterliliği kazandırmaya çalıştı. Ne var ki, amacın "dille ilgili bilgiler üretmek" değil, "değişik dil biçimlerini iletişim durumlarına uygun olarak kullanmak" olduğunu, yine amacın "öğrenmeyi öğretmek" olduğunu belirlemek epey zaman aldı.

Bunun için de, anlamı bildirinin içindeymiş gibi düşünen dar çerçeveli iletişim modellerinin dışına taşan çok boyutlu bir kuramsal yaklaşım gerekti. Bu yaklaşım, dili bir özneler arası iletişim aracı olarak tanımladı. Söylem stratejileri geliştiren, isteğini iyi kötü anlatan öznenin toplumsal-kültürel konumunun, ruhsallığının dile yansıyan izlerini aradı. Öznenin, dili, bu değişken, çoğul anlam rezervini durmadan eşelediğini, ama öğrenmesinin hiçbir zaman dil boyutuyla sınırlı kalmadığını vurguladı. İletişim sürecinde, anlamı yaratanın bildirinin alıcısı durumundaki kişi olduğunu, bunu da kendi deneyimlerinden yola çıkarak gerçekleştirdiğini hatırlattı.

Bu gelişmeler, yabancı dil öğretiminde, bilgi aktarmayı değil, öğrenmeyi ve öğrenciyi merkez alan yöntemlere temel oluşturdu; yaygın adıyla "iletişimsel-işlevsel yöntemlere".

İletişimsel-işlevsel yöntemlerle birlikte "çeviriden bir araç olarak dil öğretiminde nasıl, ne zaman ve ne oranda yararlanılabilir?" sorusu yeniden gündeme geldi. Neden? Çünkü söz konusu yöntemler:

- Öğrencinin gereksinimlerine öncelik veriyor,
- Yabancı dilde iletişim yetisini geliştirirken anadilinde kazanılmış olan iletişim yetisinin olumlu aktarımlarından da yararlanmayı öngörüyor,
- Sözlü dil kullanımının yanısıra yazılı dilde anlama ve anlatma etkinliklerine de önem veriyor,
- Anlama yetisini geliştirmeye öncelik tanıyor,
- Dil kullanımında dilbilgisi açısından doğruluk ölçütüne, iletişimde etkililik ölçütünü yeğliyor,
- Buna bağlı olarak da, doğal ve yaratıcı dil kullanımına özendirmek amacıyla, sözcük seçimi ve dilbilgisi kuralları düzlemlerindeki yanlışlara hoşgörülü olmayı ilke ediniyorlar.

Dikkat edilirse, yabancı dil sınıfında çevirinin bilgi edinimi ve denetimi aracı olarak kullanılmasını yasaklayan yapısalcı yöntemlerin önceliklerinden epey uzaklaşmış oluyoruz. Aslında yapısalcı yöntemlerin dışladığı, klasik dillerin öğretilmesinde kullanılan yöntemlerden miras kalan bir tür "düzgü çeviri" alışkanlığıydı; yani sözlük, dilbilgisi ya da kalıplaşmış dil biçimleri düzlemlerinde bire bir çakışmanın arandığı çeviri işlemi. Yabancı dildeki biçimlerin anlamını bil-

meyen öğrenci, ana diline dayanarak anlamayı, çalışmayı sürdürürse öğrendiği dilin biçimlerine anadilindeki anlam içeriklerini yükleyerek "melez" göstergeler üretecekti.

Yapısal ve deyimsel özellikleriyle anadilinin, öğrenci ile öğrenmekte olduğu dil arasına gerili bir perde oluşturduğu doğrudur. Ama belli bir yaşın üzerindeki kişilere ikinci bir dili öğretirken bu perdeyi ortadan kaldıracak bir yöntem düşlemekte de ısrar edilemez.

Ölsa olsa, anadili ile bir ikinci dilin edinimi ve kullanımı arasında kurulabilecek benzerliklerden olabildiğince verimli biçimde yararlanmaya çalışabiliriz. Böyle olunca da sorun, ana dilinden ve "hem başlı başına bir iletişim edimi, hem de bir karşılaştırmalı dilbilim yöntemi ve anadili bilincini geliştirme yolu" olarak çeviriden nasıl yararlanabileceğimizin araştırılmasıdır.

Üstelik, salt öğretim açısından baktığımızda, özellikle açıklama ve öğretilen bilgilerin denetimi evrelerinde, zamandan kazanma ve belli bir "etkililik" kaygısıyla öğretmenlerin çeviriye başvurduğunu gözlemlerimizden biliyoruz. Sınıfta çeviriye başvurma konusunu yeniden düşünmemizi gerektiren başka geçerli gerekçeler de var: Çevirinin zayıf öğrencilere sağladığı güvenlik ortamı; özellikle sözlü olarak yapıldığında sınıf dinamiğini artıracak biçimde ortaya çıkan iletişim-etkileşim durumları; öğrencilerin bilgi düzeylerini ve mantık ya da örneksene yoluyla kavram ve biçim üretme süreçlerini anlamada öğretmene sağladığı yardım; öğrencilerin yanlışlarından hareketle öğretmenin, öğretim izlencesi ve dersin düzenlenişi konusunda kendi kendini değerlendirebilme fırsatı gibi.

Durum böyleyken, yabancı dil sınıfında çeviriden bir araç olarak yararlanmanın ilkeleri ne olmalı?

1. Öncelikle, sınıf içi öğrenme etkinliklerinde çeviriye gerçek değerini kazandırmanın, kesinlikle çeviriye dayalı öğretim yöntemlerine dönüş anlamına gelmediğini hatırlatalım.

2. İkinci bir nokta, sözcüğü sözcüğüne çeviri kullanımı karşısındaki tutumun ne olacağıdır. Eğer sınıfta çalışılan metnin genel olarak anlaşılabilmesi için, öğrencilerin ilk kez karşılaştıkları bir sözcüğün, bir deyim, dilbilgisi düzleminde güçlük oluşturan bir yapının açıklaması söz konusuysa, bu tür çeviri kabul edilebilir. Çünkü, işlevi açıklamak olan bu çeviri, temelde iletişim edimidir. Öğretmen, öğrencilere, yardım olmadan kavrayamayacakları bir anlamı iletme için çeviriye başvuruyordur. Ama bunu dil öğretimi amacıyla yaptığını da unutamayız. Dolayısıyla, bir üst-dil kullanımı söz konusudur ve sorun bu geniş çerçevede düşünülmelidir.

3. En önemli konu ise, çeviri eğitiminde başarıyla kullanılan tekniklerden, yabancı dil sınıfındaki çeviri etkinliklerinde de yararlanılabileceğidir. Çevirinin dil öğretimi amacıyla kullanılmasını meslek olarak öğretilmesinden ayıran amaç-

ların değişik olmasıdır. Bu ayırım, çeviri pratiğinde doğal olarak izlenen yolun, yöntemin yadsınmasını ya da öğretim kaygılı zorlamalarla çarpıtılmasını gerektirmez.

Örneğin, iletişimsel-işlevsel yöntemler günlük yaşamın çeşitli alanlarında değişik işlevlerle kullanılan metinleri sınıfa taşıdılar. Öğrenci bu tür metinlerin işlevlerine de, metin içi sözdizimsel ve anlamsal örgülere de yabancı değildir. Çünkü anadilinde geliştirdiği bir "okuyucu" kimliği vardır. Yabancı dildeki söylemi çözümlemesi için öğrenciden, sahip olduğu üç boyutlu bilgiyi kullanması beklenmektedir. Dil düzeneği bilgisi, dünya bilgisi ve iki bilgiyi bağıntılama bilgisi. Söz konusu metinleri dinleme ya da okuma sonrasında, öğrencilerden, anladıklarını başka bir deyişle aktarmalarını, metni açıklamalarını, özetlemelerini ya da tanıtılmalarını istemek, onları yorumlama etkinliklerine yöneltmek olacaktır. Öğrencilerin ulaştıkları dil yetisine ya da dersin özelliklerine göre, bu alıştırmalar salt metnin dilinde ya da yabancı dilden anadiline olacak biçimde, yani dil içi ya da dillerarası çeviri biçiminde düzenlenebilir. İletişim tümce boyutlarıyla sınırlı kalamayacağı ve sözcüklere sıkı sıkıya bağlı kalan anlam arayışının sakıncası hemen ortaya çıkacağı için, bu alıştırmalar geleneksel çeviri alıştırmalarına yeğlense gerektir.

4. Doğal çeviri pratiğine süreç olarak en çok benzeyen alıştırma da, sınıfta önceden incelenen metinlerin sözlü olarak çevrilmesidir. Çünkü söylemi oluşturan anlam birimlerinin kavranmasını ve yorumlanmasını izleyen evrede, anlamı doğuran sözcük ve cümlelerin bir an için unutulması, bu kısa unutma anında metindeki anlamın, kaynak dile özgü anlatım biçimlerinin baskısından uzaklaşarak düşünülmesi söz konusudur. Elbette bu alıştırmaların başarısı metnin anlamının kavranması için yapılan ön alışmaya bağlıdır. İletişimsel yöntemlerin anlam sorununa yaklaşımı da, işte bu düzlemde önem kazanıyor.

5. Buraya kadar yabancı dil öğretiminden söz ederken orta öğretim ve üniversite düzeyleri arasındaki farka değinmedim. Çünkü, büyük oranda, üniversitede de ilk kaygımız dil öğretimi olmaya devam ediyor. Çoğunluğun benimsediği görüş, çevirinin, ancak dil öğretimi istenilen düzeye geldiğinde öğretilebileceğidir. Yine ancak o zaman çeviri yoluyla dil eğitimi amacına ulaşabileceğidir. Nedir bu amaç? Seleskovitch'in sözleriyle yinelersek, amaç öğrencinin "metin bağlamındaki birçok karşılıkların özgün olduğunu anlaması" ve bu aşamadan sonra öğrendiği dil üzerinde düşünmeye başlayarak, "öğrenilen dilin söyleyiş biçimlerine, garipliklerine, kısacası o dilin doğasına" yönelebilmesidir. Uygulamada bu düzey üniversite eğitimi aşamasına denk düşüyor. Oysa, yabancı dilden ana diline ve tersi yönde yapılan çeviride kullanılan en klasik, en eleştirel yöntem de üniversitede kabul gördü hep. "Okul, alıştırma yapmayı öğretir" diye düşünenleri haklı çıkaracak biçimde, bir iletişim edimi olarak çevirinin doğasına tümüyle ters düşen çeviri alıştırmalarıdır söz konusu olan. Anlamı üzerinde önceden çalışılmamış

metinler, bilgi eksikliğini geçici olarak giderecek bir sözlük yardımıyla ve bu bir dizi sözcüğün hangi bağlamda yerleştirilmesi gerektiğine karar vermeyi sağlayacak en düşük düzeyde sezgisel bir çabayla, çevrilmeye çalışılır. Bu tür alıştırmaların öğrencide çeviri yapma korkusunu yerleştirmesi ve daha iyi bir çevirinin peşine düşmeme tembelliği yaratması şaşırtıcı olmaz.

Değindiğimiz ilkeler çerçevesinde yeniden düşünülmesi gereken bu alıştırmaları daha akılcı bir bağlama oturtmak için birkaç öneriyle bitirmek istiyorum:

– Bu alıştırmaları sürekli bir bilgi denetimi gibi kullanmak yanlışır. Öğrencilerin çalışmalarını değerlendirirken, tek tek yanlış kovalamak yerine, en iyi bir iki denemeye sınıfta, hep birlikte daha düzgün bir çeviri niteliği kazandırmaya çalışmak olumlu sonuçlar verebilir.

– Üretildiği bağlamdan koparıp alınmış parçalar yerine, bütünlüğü korunan metinler üzerinde çalışma yeğlenmelidir.

– Hep çevirmek yerine, yapılmış çevirileri de incelemek, iddialı ama işlevsel bir amaç olabilir.

Benzer biçimde, ayrı dillerde üretilen, ama birbirine biçim ve işlev açısından denk metinler üzerinde çalışılarak, öğrencinin dikkati metin düzenleme biçimlerinin dilden dile nasıl değiştiğine ve dilsel eşdeğerliliklere çekilebilir.